

כתב זאת לדור אחרון מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א דברי אגדה שבת שובה תש"פ

אנא לגבי אבא חלא בר חמרא

רגילים אנו לחיות תחת הרושם המתמיד של ירידת הדורות, אין מי שלא שמע עשרות או מאות פעמים את מטבע הלשון "ירידת הדורות", ובעיקר שומעים זאת מזקנים שבאותו הדור, מכאלו שזכו לראות אנשים של צורה, ענקים בתורה וגדולים בעבודה, אנשים שזכו לראות מסירות ורצינות לא רק בקרב לומדי התורה אלא גם אצל בעלי בתים אוהבי תורה, אנשים שלא ידעו פינוק מה הוא, וכעת עומד לפנייהם דור תפנוקים הגדל לו בצורה שונה ואחרת¹, אכן "ירידת הדורות". מטבע לשון זה מלווה הוא באסמכתאות רבות, וכבר בגמרא אנו מוצאים לשונות מעין אלו שבת דף ק"ב ע"ב אם ראשונים כמלאכים, עירובין דף נ"ג ע"ב לבן של ראשונים, חולין דף ק"ה ע"א אנא לגבי אבא חלא בר חמרא [אני לגבי אבי נחשב חומץ בן יין].

כשמשננים לאדם שהוא קטן הוא נשאר קטן

אין חולק שזוהי אכן המציאות הקיימת עם כל המשמעות שבה, אלא שהשימוש במטבע לשון זו יש בו פעמים סיכון, שהרי כשאומרים לאדם שהוא "קטן" התוצאה היא אחת מן השניים, או שהוא מתעורר מתרדמתו ואזור כוחות חדשים ושואף לגדלות, ואמירה זו היא המביאה אותו מקטנות לגדלות. או שהתוצאה היא הפוכה לגמרי, הוא קובע בעצמו את גודלו שהוא אכן "קטן", ומכאן ואילך ההשגות השאיפות והמטרות הם בקטנות, שהרי אמרו לו ושנו לו אתה "קטן".

אמנם יש גם מבט אחר השופך אור יקרות על הדורות האחרונים ובפרט בדור שלנו, בסיעתא דשמיא זכה דורנו שיש בו ריבוי עצום של תורה, היכלי התורה מלאים מזון אל זן, דורות על גבי דורות לא היתה מציאות שכזו שמשאת נפשו של בחור היא ללמוד תורה ומשאת נפשו של ההורים שבנם ילמד בישיבה קדושה, רבבות של בנות ישראל הכשרות מוכנות לשאת את עול הפרנסה על כתפיהן כדי לאפשר לבעליהן להיות שקודים על התורה. מציאות זו היא לא היתה קיימת גם בדורות קודמים גם בדורות שהיו מכונים "דור דעה" לא היו בתי המדרשות מלאים במשך היום והלילה, אלא זעיר פה וזעיר שם של אנשי מעלה שהיו בבחינת "עשרה בטלנים".

ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא

איתא בתענית דף כ"ד ע"א רבה גזר תעניתא, בעי רחמי ולא אתא מיטרא. אמרו ליה, והא רב יהודה כי הוה גזר תעניתא אתא מיטרא, אמר להו מאי אעביד, אי משום תנויי,

¹ והנהגות רבות השתנו בדור האחרון, וכגון מה שמובא בפוסקים והיה נהוג לפניו בישראל כמעט אצל כל האנשים שהיו צמים ביום כיפור קטן של חודש אלו, וביום ראשון של סליחות ובערב ראש השנה ובימי סליחות שבעשרת ימי תשובה, ובכל המקומות היו משכימים לומר סליחות באשמורת הבוקר, וימי בין המיצרים היו ימים שניכר על פני כל אינשי צער החורבן, והשעות של זמני התפילה בשחרית [אלא שכל הנהגת החיים השתנתה, ובני תורה רגילים ללחום מלחמתה של תורה בשעות הלילה, ולכן גם מנייני הסליחות בחצות ליל מלאים יותר בעיבור עמלי התורה]. ועוד כהנה וכהנה הנהגות שאין כאן המקום לפורטם כי רבים הם.

אנן עדיפינן מינייהו דבשני דרב יהודה כל תנויי ואנן קא מתנינן בשית סדרין בנויקין הוה, ואנן קא מתנינן בשיתא סדרין, וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדירה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויית דרב ושמואל קא הוינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא.

עם כל המושג של ירידת הדורות זכו בני דורו של רבה שידיעת התורה שלהם היתה לאין ערוך ולאין שיעור מאשר בדורו של רב יהודה, עד כדי כך שרב יהודה בהגיעו למשנה בעוקצין התבטא דהויית דרב ושמואל קא הוינא [ופרש"י - עומק גדול ולא הוה נהירא ליה] ואילו בתקופתו של רבה שלשה עשרה כוללים עסקו במסכת עוקצין. [הגמרא שם מבארת שלמרות ידיעת התורה הגדולה בדורו של רבה מ"מ כשרב יהודה חלץ נעלו אחת מפני התענית כבר ירדו גשמים וכו', כיון שמצב הדור באופן כללי היה שונה].

השחר הוא סוף הלילה אך גם תחילת הבוקר

כל אדם שחי בעולמנו יודע בעצמו שיש ירידת הדורות, אף אם לא שמע זאת מעולם מפי אחרים, הוא מבין מדעתו שאם בדורות קודמים היו נביאים ולאחר מכן היתה בת קול יוצאת ואומרת, ולאחר מכן היו תנאים ואמוראים וגאונים וראשונים, הוי אומר שכל דור יורד ממדרגת הדור שלפניו, ובפרט כשהוא מגיע לדורנו ומביט על עצמו ועל סביבתו.

מאיך גיטא אפשר לראות את מצבנו באופן היכי תימצי להתגדל ולהתחזק בבחינה של ראשיתו מצער ואחריתו ישגא מאוד.

איתא בגמ' יומא דף כ"ט ע"א למנצח על אילת השחר, אמר רב אסי למה נמשלה אסתר לשחר, לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים. והקשה המהרש"א דלכאורה הצרות נמשלו בכל מקום ללילה והגאולה ליום, וא"כ היה צריך לומר בהיפך, דאסתר נמשלה לערב, מה ערב סוף כל היום אף אסתר סוף כל הנסים שנמשלו ליום.

וביאר ביערות דבש דרוש ג' שהשחר הוא סוף הלילה, ובלילה כשחשוך צריכים נר להאיר, אבל כשמפציע השחר מכבים את הנר וזהו סימן שכבר לא זקוקים לו יותר. אסתר סוף כל הנסים כיון שמעתה עם ישראל כבר אינו זקוק יותר לנסים, כל זמן שהתינוק זקוק לאמו היא מניקה אותו אבל בשעה שהוא גדול היא מפסקת להניק אותו, אין זה חסרון לתינוק אלא אדרבה מעלה היא לו, שמעתה הוא גדול ואינו זקוק יותר לאמו².

חכם עדיף מנביא

מוצאים אנו בדברי חז"ל כמה וכמה פעמים שכאשר ציינו את ירידת המדרגה הביאו בסמוך ממש את האפשרות האחרת שהניח הקב"ה לכלל ישראל להיות קשורים ולדעת

² עיין אריכות בכל זה בספר בית ישי חלק הדרשות.

את רצון הבורא, וכדאיתא בגמ' סוטה דף מ"ח ע"ב משחרב בית המקדש פסקו אורים ותומים, משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוה"ק ואף על פי כן היו משתמשים בבת קול.

ובסדר עולם פרק ל', עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוה"ק מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים [משלי כ"ב י"ז], וכן הוא אומר, שאל אביך ויגידך זקניך ויאמרו לך [דברים ל"ב ז'] יכול זקני השוק תלמוד לומר ויאמרו לך, הא למדת שזקן זה שקנה חכמה.

וכבר מבואר בגמ' בבא בתרא דף י"ב ע"א דחכם עדיף מנביא, דאיתא התם אמר רבי אבדימי דמן חיפה מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. אטו חכם לאו נביא הוא, הכי קאמר, אף על פי שניטלה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה. אמר אמימר וחכם עדיף מנביא שנאמר, ונביא לבב חכמה, מי נתלה במי, הוי אומר קטן נתלה בגדול.

וביותר כתב הזוה"ק במעלת לומדי התורה שהם במדרגה גבוה מהנביאים, וז"ל אינן דמשתדלי באורייתא עדיפי מנביאי בכל זמנא, מאי טעמא, אינן דמשתדלי באורייתא קיימי לעילא באתרא דאיברי תפארת וכו' ונביאי קיימי לתתא באתרא דאקרון נצח והוד, ועל דין אינן דמשתדלין באורייתא עדיפי מנביאי, ועלאין מנהון יתיר וכו' [זוהר חדש ג' דף ל"ה ע"א].

והיתה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד

המשל בזה ליתום שגדל בלי אבא וכלי אמא, שחסרה לו התמיכה של האבא חסר לו את החום של האמא, אבל ילד זה גדל כשהוא מחושל יותר הוא יודע להתגבר על מכשולים רבים לעמוד בנסיונות ובאתגרים שאחרים בני גילו לא מסוגלים כלל להתמודד אתם. נמצאת למד שיתום זה מגיע לעולם עם אפשרויות דלות יותר מהאחרים, אין לו את התמיכה והסעד התמידיים, אבל דין גרמא ליה שהוא מתעצם ומתגדל, ולכן אף שראשיתו מצער מכל מקום אחריתו ישגה מאוד.

כלל ישראל אכן גדל ביתמות לעומת מצב הדורות בהם היו אורים ותומים והיו נביאים והיתה בת קול, אבל לא אלמן ישראל, המתבונן יראה שגם בהתגלות התורה אנו מוצאים שכנגד ירידת הדורות ישנה התגלות בתורה שלא היתה בשנים קדמוניות, וכמו שחכמת הנסתר נתגלתה והתעצמה מומן האר"י ז"ל, ותורת ה' שהיתה מנת חלקו של הגר"א ותלמידיו להנחילה לדור האחרון ובאותו הדור הבעש"ט ותלמידיו שזכו לדומם ולקרב עם רב לעבודת השם, ומה שתחזינה עינינו את אופן הלימוד בישיבות הקדושות בדור האחרון החל מתקופת רבי חיים הלוי מבריסק ואחריו על ידי הרב מבריסק, וסדר הלימוד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא שהתעצם בדור האחרון על ידי החזון איש ובית מדרשו. הריבוי הגדול בלעה"ר של עולם הישיבות ועולם התורה כשעשרות אלפי אברכים שוקדים על תלמודם ורבים מהם מתוך הדחק ממש, זהו חזיון נדיר של פריחה והתעצמות עולם התורה.

הננס הרוכב על הענק

אלא שיש להתבונן אם ההשגות התקטנו איך זכינו לכזאת גדולה, והביאור בזה הוא על פי הקדמת ספר שבלי הלקט שביאר מה טעם קרא כך לספרו, כיון שדבריו נסבו על דברי הקדמונים אשר בינותם הלך וליקט ומה שנשא ונתן בדבריהם, ואם ישאל השואל איך אפשר לדון בדברי הגדולים אשר לפנינו, יש לומר כאשר השיב האלוף המסובל הר"ר ישעיה

מטרני זצ"ל [בעל התוס' רי"ד] לחבר אחד אשר שאלהו, איך יעלה על לב איש להשיב על דברי הגאונים הראשונים ז"ל אשר לבם פתוח כפתחו של אולם, והמסיל עליו במשל אשר שמע מחכמי הגוים שהפילוסופים שאלו לגדול שבהם ואמרו הלא אנחנו מודים שהראשונים חכמו והשכילו יותר ממנו והלא אנחנו מדברין עליהן וסותרין את דבריהם בהרבה מקומות והאמת אתנו איך יכון הדבר הזה. השיבם הפילוסוף מי צופה יותר מרחוק הננס או הענק הוי אומר הענק שעיניו עומדות במקום גבוה מאד מעיני הננס ואם תרכיב הננס בצואר הענק מי רואה יותר רחוק הוי אומר הננס לפי שעכשיו עיני הננס גבוהות מעיני הענק, כך אנו ננסים רוכבים על צוארי הענקים מפני שראינו חכמתם ואנחנו מעמיקים ומכח חכמתם חכמנו לומר כל מה שאנו אומרים ולא שאנו גדולים מהם עכ"ל.

הן אמת שאין חולק שהדורות הקודמים היו ענקים, גדולים בתורה, גדולים בעבודה, וגדולים בעומק ורוחב נפשם, אבל לנו הקטנים שבדורות האחרונים מבחינה מסויימת קל יותר, אנו בבחינת הננס העולה על כתפי הענק ומשם אנו יכולים להביט ולצפות למרחק גדול יותר.

אמור מעתה שהדור שלנו הוא דור שיש לו את כל הכלים להגיע רחוק יותר ולהשיג גבוה יותר, אבל כדי להגיע צריך לשאוף, וכדי לשאוף צריך לדעת שאדם גם מסוגל. מי שלא מעריך את היכולות שלו לעולם לא ישתמש בהם.

משול כחרס הנשבר

משול כחרס הנשבר כחציר יבש וכציץ נובל כצל עובר וכענן כלה וכרוח נושבת וכאבק פורה וכחלום יעוף, ובמחזור שי"ח שפתותינו מובא ששאלו את הגר"ח קניבסקי שליט"א למה האריכו בכל כך הרבה משלים על פחיתותו של האדם, והשיב בכת"י כי יש כל מיני אנשים ולהראות אפסיותו של האדם כמה שהוא אפס. ומאידך גיטא כל מי שילמד בספר נפש החיים בשערים הראשונים יראה כמה הגדלות של האדם ומה כוחו שהוא בהבל פיו ובמחשבתו ובמעשיו בונה את העולמות וחיו גם מחריבם, ויש לו כח יותר מכל הבריאה ומעלתו יותר מכל בנבראים, ולכאורה יש כאן כמין סתירה, האם האדם הוא אפס הוא כחרס הנשבר או שהוא בונה את כל העולמות. ופשיטא שאין זה סותר כלל וכלל, האדם הוא בעל הכח הגדול בבריאה, וכל ימי חלדו יכול הוא לתקן ולבנות את העולמות או חיו להחריבם, אבל זהו כוחו הפנימי הרוחני, ואילו החלק הגשמי שבו הוא כעלה נידף, וכפי שכתב בספר מנוחה וקדושה, שהעום של יום כיפורים מחליש את האדם בצורה נוראה, וכל זה בסך הכל בעקבות דילוג של סעודה אחת, והיינו שמאכל אדם הוא שחרית וערבית, וכולם אוכלים בערב יוהכ"פ ואף מצוה לאכול בו, ומיד בעצת יוהכ"פ שוב אוכלים, ורק מדלגים את סעודת השחרית, ואיך נראה האדם שחסרה לו סעודה אחת, וזה בא ללמדנו שהגוף של האדם הוא אכן כחרס הנשבר, אבל רוחו ונשמתו יכולים להגיע לגבהים גדולים ועצומים. ומכאן שחובה עלינו לשנן לעצמנו ולבנינו אחרינו שלמדות הדור האחרון ולמרות הירידה העצומה, יש בבני דורנו כוחות רבים שיכולים להגיע ולהעלות מעלה מעלה בעבודת השם.